

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

"Elmlə sənətin qeyri-adi uğurlarını kəşf edən, zəkası ilə "cansız təbiət" terminini elm tarixindən silən Xudu Məmmədovun şəxsiyyətinə də, xarakterinə də, sadəliyinə də vuruldum. Fəxr edirəm ki, Türk dünyasında Xudu Məmmədov kimi ziyalı var". Tanınmış qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun görkəmli ictimai-siyasi xadim və alim Xudu Məmmədovla görüşündən sonra yazdığı bu fikirlər məşhur alimə dünyada verilən dəyərin göstəricisi idi.

Çingiz Aytmatov həm də "Siz məndən təkcə 1 il 2 gün yox, bütün parametrlərlə böyüksünüz, mənim əziz Xudu müəllimim!" yazırdı. Xudu Məmmədov şəxsiyyətini yalnız bir kimyaçı alim kimi xarakterizə etməkdən qorunmuşdu. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə isə Xudu Məmmədovu belə dəyərləndirirdi: "Xudu içində yaşadığımız sistemin məhvə labüd olduğunu, cəmiyyətin təbii qanunları nəticəsində yaşamağa qabil olmadığını dəlillərlə sübut edərdi. O, cəmiyyətdəki hər şeyi təbiət qanunları ilə ölçərdi. O, deyirdi ki, əgər cəmiyyətdə təbiətə yad bir qanun yaranarsa, bu qanunun yaşamağa haqqı yoxdur. Bu mənada kommunizm insanın təbii hisslərinə ziddir. Kommunizm kabinetdə yaranmış fantastik bir ideologiyadır, insana qarşı çevrilən bir ideologiya cəmiyyətdə duruş gətirə bilməz. O, bunu təbiət qanunları əsasında elə sübut edərdi ki, mən buna inanmaya bilməzdim".

Dekabrın 14-də doğum günü qeyd edilən görkəmli alim Xudu Məmmədov yaxın tariximizdə xalqımızın yetişdirdiyi böyük şəxsiyyətlərdən biridir. Mətbuatda, kitablarda, onu tanıyanların, həmfikir olanların, dostlarının xatirələrində və qeydlərində Xudu Məmmədovun adı türkçülük ideyalarının yaşaması və təbliği yolunda çalışan

və keçən əsrdə sovet rejiminin hökm sürdüyü dövrdə Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparan azsaylı ziyalılarından biri kimi tarixə düşüb. O, azadlıq hərəkatının öncülərindən biri kimi xatırlanır.

25 YAŞLI ALİM

1927-ci ildə Ağdamın Mərzili kəndində dünyaya göz açan X.Məmmədov doğma kəndlərində 7 illik məktəbi bitirdikdən sonra rayon mərkəzindəki orta məktəbdə təhsil alır. Atasını Surxay kişi tanınmış ziyalılarından olub. Leninqrad Tikinti Akademiyasını bitirib. Anası Yaxşı xanım evdar qadın idi. X.Məmmədov 1946-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin geologiya-coğrafiya fakültəsinin geologiya şöbəsinə daxil olur,

Xudu Məmmədov dünyası

O, hələ də yuxusunu qarışdırır...

1951-ci ildə təhsilini fərqlənmə diplomu ilə başa vurur və müəllimi Heydər Əfəndiyevin təkidi ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Kimya İnstitutuna təyinat alır. Çox keçir ki, o, dəqiq elmlər üzrə nəinki respublikamızda, keçmiş ittifaq məkanında ən istedadlı tədqiqatçı kimi tanınır. Kəşfləri, ixtiraları, sanballı elmi məqalələri maraqla qarşılanır və ona şöhrət gətirir. Xudu Məmmədov daha sonra SSRİ EA-nın Kristalloqrafiya İnstitutunun aspiranturasına daxil olur. Namizədlik dissertasiyasının ilkin mövzusu "Borosilikat-aksinit mineralının quruluşunun təyini" olub.

Xudu Məmmədov 1976-cı ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilir. 1957-ci ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyası Qeyri-üzvi və Fiziki Kimya İnstitutunun struktur kimya laboratoriyasının müdiri vəzifəsində çalışan alimin əsas elmi işləri kristallokimya sahəsindədir. Xudu Məmmədov bir neçə illik tədqiqatların yekunu olaraq, 1960-cı ildə "Kalsium-silikatları və hidrosilikatları və hidrosilikatların kristallokimyası" monoqrafiyasını yazır. O, silikat birləşmələrindən bir çoxunun quruluşunu müəyyənləşdirmiş, həmin birləşmələr sinfi ilə boratlar, karbonatlar, yarım-keçiricilər arasında kristallokimyevi qohumluq olmasını aşkara çıxarıb, 50-dən çox üzvi liqandlı kompleks birləşmənin molekulyar və kristall quruluşunu öyrənmiş, tədqiqatlarında elektronqrafiya, rentgen-spektral analiz və hidrotermal sintez üsullarından geniş istifadə edib. X.Məmmədov hələ 25 yaş olanda elmi nəticəsi artıq dünyaya səs salır. Belə ki II Dünya savaşının ağır nəticələrini aradan qaldırmaq üçün İngiltərədə sement silikatların tərkibini təşkil edən kalsium silikatların və hidrosilikatların quruluşunun təyini məqsədilə görkəmli alimlərdən ibarət qrup yaradılır. Qrupa dünya şöhrətli fizik və kristalloqraf Con Bernal rəhbərlik edir. Con Bernal həm də Dünya Sülh Şurasının sədri idi. 1953-cü ildə bu qrupun hesabatına həsr olunmuş III

kəbliyini, atomların düzülüşündə yüksək rəqulyarlığın olması, kimyevi tərkibdə atomların səpmə qabiliyyətinin yaxınlığı və monokristalların keyfiyyətinin aşağı olması quruluşda əlavə problemlər yaradırdı. Bu istiqamətdə dünyanın bütün quruluş laboratoriyaları yorulmadan fəaliyyət göstərirdi. Bir çox alimlər araşdırmalarının nəticəsi olaraq, mineralların tərkibini təyin etdiyini hesab edərək, nəticələri C.Bernalin laboratoriyasına təqdim etmiş, lakin laboratoriyaya bu nəticələrin doğruluğunu təsdiqləməmişdi. Lakin Xudu Məmmədov, aldığı eksperimental məlumatlar əsasında hesablanmış Paterson elektron sıxlığının araşdırılmasından, statistik üsullardan, Xarker-Kasper bərabərsizliyindən və müxtəlif mərhələlərdə təkrar yaxınlaşma üsullarından məharətlə istifadə edərək, ksonolit mineralların quruluşunu təyin edir. Bu quruluş silikat kimyasında dövrün ən böyük kəşfi idi. Həmin illərdə Xudu Məmmədovun əldə etdiyi elmi nəticələr dünya elminin ən böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirilirdi. Dünyanın elm nəhəngi Con Bernal 1953-cü ildə Moskvada keçirilən elmi konfransda öz tələbəsi haqda guya söz tapa bilməyən rus akademikinin fikrinə belə qüvvət verir: "Bizdəki və sizdəki "pensioner" kristalloqrafların həll edə bilmədiklərini sizin 25 yaşlı "pioner" tələbəmiz - cənab Xudu Məmmədov həll etmişdir!"

Akademik Teymur Bünyadov görkəmli alimin elmimizdə açdığı yolu "Xudu məktəbi" adlandırır: "Xudu Məmmədov kristalloqrafiya elmi sahəsində ingilislərin, yaponların və bəzi qabaqcıl dövlətlərin alimlərinin fikirlərini təkzib etmiş, öz kəşflərini, dünya əhəmiyyətli ixtiralarını yaratmışdır. Xudunun ixtiraları təkcə elmi, nəzəri deyil, həm də böyük təcürbi əhəmiyyət kəsb edir. Elmimizdə, həyatımızda Xudu məktəbi, Xudu dünyası yaşayır".

ALİMİN VƏTƏNİ OLMALIDIR

Xudu müəllimin elmi fəaliyyəti ilə yanaşı, dillər əzbəri olan bayatıları, rübailəri, zərb-məsələ dönen fikirləri də dillər əzbərinə çevrilib. Onun çox gözəl şeirləri və bayatıları, sənət haqqında fəlsəfi əsərləri var. O, həmçinin gözəl rəssam idi. 40-cı illərin sonlarında Ağdam teatrında X.Məmmədov dram teatrındakı dekorasiyaları, rəsmləri ustalıqla hazırlayırdı. Xudu Məmmədova böyük el sevgisi varmış. Hər dəfə doğulub boya-başaya çatdığı Mərzili kəndinə gedəndə həmkəndliləri onun başına toplaşar, hal-əhval tutarışlar. Belə görüşlərin birində həmkəndlilərindən birinin "Xudu müəllim, əsl alim kimə deyilməlidir" sualına X.Məmmədov "Bilirsiniz, əgər alim danışanda el-

mdən uzaq olan adam onu başa düşsə və ona qiymət verərək, "o nə danışır, onun dedikləri elə mənim bildiklərimdi" desə, deməli, əsl alim odur. Yox, əgər "o nə danışır, mən heç nə başa düşmədim" desə, deməli, o əsl alim deyil" cavabını verib.

"Xudu müəllimin xarakterinə uyğun heç bir ədəbi əsərdə obraza, nağıl-dastan qəhrəmanına rast gəlməmişəm"- deyərək yaxın dostu Şahmar Əkbərzadə xatirələrində qeyd edib: "Xudu müəllim xoş xəbər eşidəndə fərəhlənər, şadlanardı, çöhrəsinə nur gələrdi. Bəd soruqdan isə sifəti göyə-rər, əlini üreyinin üstünə qoyardı. Elə köks ötürərdi ki, eşidənin bağı dağılanardı. Xudu müəllim sadə, təvazökar, həddən artıq qayğıkeş idi. Söhbətləşən zaman az danışardı. Bəzən mənə elə gələrdi ki, o, demədiyini baxışları ilə həmsöhbətinə çatdırır". Xudu Məmmədovun Vətəninə, xalqına sevgisi sonsuz olub. "Elmin vətəni yox, alimin Vətəni olmalıdır" deyən X.Məmmədov uşaqların, gələclərin də bu ruhda böyüməsini istəyirdi: "Uşaqlara vətəni sevməyi öyrətmək lazım deyil. Siz onlara vətəni tanıdın, özləri sevecəklər" deyirdi.

Görkəmli alim 1967-ci ildə "Şərəf nişanı" ordeni, 1970-ci ildə "Fədakar əməyə görə" medali, anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar "Qırmızı Əmək Bayrağı" ordeni və Azərbaycan Ali Sovetinin fəxri fərmanları ilə təltif olunub. 1991-ci ildə Azərbaycan "Bilik" maarifçilik cəmiyyəti, 2001-ci ildə isə "Vektor" Beynəlxalq Elm Mərkəzi Xudu Məmmədov adına mükafat təsis edib. Görkəmli alim 15 oktyabr 1988-ci ildə Qarabağda hadisələrin gündən-günə tüğyan etdiyi, ermənilərin torpağımıza əsassız iddialarının artdığı bir vaxtda vəfat edib. "Al-laha rövadırım, bu torpaqlar bizim əlimizdən alınsın" deyərək, kövrəlib: "Mənim üreyimə nəse damıb, Bu gecə yuxumu qarışdırmışam. Millətimin başında qara buludlar dolanır".

Xudu Məmmədovun ruhu narahatdır. Nə qədər ki, düşmənlər tapdığında olan torpaqlarımız geri alınmayacaq, qaçqınlarımız məcburi köçkünümüzə doğma yurd yerlərinə qayıtmayacaq Xudu Məmmədovun ruhu da o müqəddəs torpaqdan boylanacaq uluların ruhu kimi nigaran qalacaq...

Tərənə Məhərrəmov

**Azərbaycan
Respublikası Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya vasitələrinin
inkişafına Dövlət Dəstəyi
Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.**